

УДК 534.4:621.391

О. М. Карпов, К. М. Глушак, О. С. Коричковська

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ГЕНЕТИЧНИЙ АЛГОРИТМ ПРИ НАВЧАННІ НЕЙРОННОЇ МЕРЕЖІ ДЛЯ РОЗПІЗНАВАННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ ЛЮДИНИ

Наведено один з можливих варіантів технології визначення функціонального стану людини за його мовою на базі розбиття спектру частот на класи.

Ключові слова: *функціональний стан, людина, мова, настрої, розподіл частот, нейронна мережа, генетичний алгоритм.*

Приведен вариант технологии определения функционального состояния человека по его речи на основе разбиения спектра частот на классы.

Ключевые слова: *функциональное состояние, человек, речь, настроение, распределение частот, нейронная сеть, генетический алгоритм.*

This work tells us how to determine the functional state of a person according to his speech. And additionally to that assumptions about specific criterions of a speaker are made.

Keywords: *functional state, human, speech, mood, frequency distribution, neural network, genetic algorithms.*

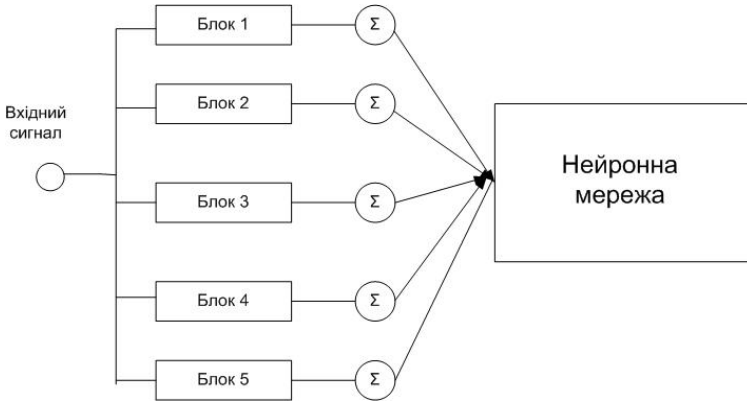
Постановка проблеми. Одна з важливих задач психології – оперативне виявлення емоційного стану людини, в якому вона знаходиться, з ціллю безконфліктного спілкування, а в інженерній психології це оперативна діагностика функціонального стану людини-оператора складних автоматизованих систем.

Дана робота присвячена вивченню виявлення функціонального стану людини за відхиленням параметрів її мови, використовуючи сучасні математичні та комп'ютерні засоби, зокрема нейронні мережі та генетичні алгоритми.

Перехід до незалежних від часу даних. Час є суттєвою складовою процесу навчання. Час може бути неперервним або дискретним. Яку б форму не приймав час, він є впорядкованою сутністю, що лежить в основі більшості задач розпізнавання образів та мови. Включення параметра часу в роботу нейронної мережі дозволяє враховувати статистичні варіації в таких нестационарних процесах, як мовні сигнали. Виникає питання: «Як вбудувати час в опис роботи нейронної

мережі?». Відповіддю на це питання є використання неявного представлення (*implicit representation*). Час представляється ефектом, що впливає на обробку сигналу.

Вхідний сигнал має рівномірне квантування, а послідовність синаптичних ваг кожного з нейронів вхідного шару, отримана за допомогою згортки послідовності вхідних параметрів. У такій системі часова структура вхідного сигналу вкладена в просторову структуру мережі.

Рис. 1. Модель переходу, основана на 5ти елементах

Сигнал, поступаючи на кожен з блоків реєструється тільки в тому разі, коли він має відповідний діапазон. Далі сумується кількість елементів, що потрапили до кожного блоку. В результаті отримаємо 5-ти елементний вектор, що й буде шуканим значенням.

Кількість блоків (Nb) підбирається експериментальним шляхом. Тоді частоти розподіляться наступним чином.

Нехай Vl і Vu – нижня та верхня границі частот вхідного сигналу. Тоді кожен наступний блок буде відрізнятись на $delta$, де

$$delta = (Vl - Vu) / Nb \quad (1)\#$$

Для $Nb=5$, $delta = (202 - 55) / 5 = 33$.

В такому випадку діапазон частот блоків представлено у табл. 1.

Розподілення частот

Блок 1:	55-88;
Блок 2:	88-121;
Блок 3:	121-154;
Блок 4:	154-177;
Блок 5:	177-220.

Дана структура блоків з фільтром з кінцевою імпульсною характеристикою (finite – duration impulse response filter -FIR) порядку N . FIR – фільтр є одним з основних конструктивних блоків при обробці цифрового сигналу.

Моделювання нейроінформаційної технології. Нейроінформаційна система — це математична модель, а також пристрої паралельних обчислень, що є системою сполучених і взаємодіючих між собою простих процесорів (штучних нейронів). Як математична модель штучна нейронна мережа є окремим випадком методів розпізнавання образів або аналізу дискримінанта.

Кожен процесор подібної мережі має справу лише з сигналами, які він періодично отримує, і сигналами, які він періодично посилає іншим процесорам. Проте, будучи сполученими в чималу мережу з керованою взаємодією, такі локально прості процесори разом здатні виконувати досить складні завдання.

Поняття виникло при вивченні процесів, що відбуваються в мозку при мисленні, і при спробі змоделювати ці процеси. Отримані моделі називаються штучними нейронними мережами. Нейронні мережі не програмуються в звичному сенсі цього слова, вони навчаються.

Можливість навчання — одна з головних переваг нейронних мереж перед традиційними алгоритмами. Зазвичай навчання полягає в знаходженні коефіцієнтів зв'язків між нейронами. В процесі навчання нейронна мережа здатна виявляти складні залежності між вхідними даними і вихідними, а також виконувати узагальнення. Це означає, що, в разі успішного навчання, мережа зможе повернути вірний результат на підставі даних, які були відсутні в навчальній вибірці.

Генетичний алгоритм. Для оптимальної роботи нейронної мережі, її параметри налаштовуємо за допомогою ГА.

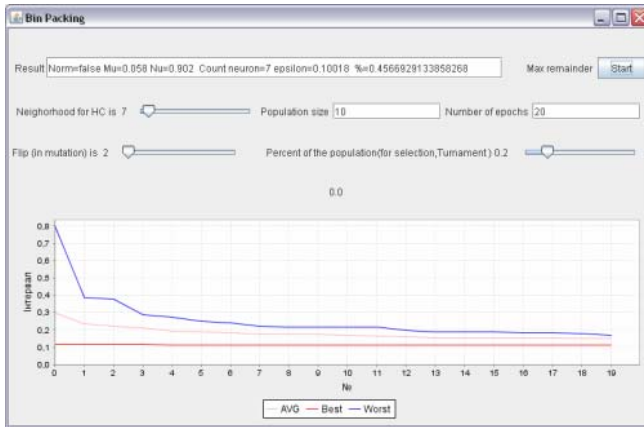

Рис. 2. Еволюція популяції

Параметри ГА: величина популяції, кількість епох, кількість бітів у мутації, відсоток даних, що приймають участь у турнірі у результаті селекції.

Розв’язок поставленої задачі. Основною задачею даної роботи було створення математичного апарату для знаходження оцінки функціонального стану людини за відхиленням параметрів мовного сигналу на базі нейронної мережі.

Розв’язок поставленої задачі - оцінка функціонального стану людини за відхиленням параметрів мовного сигналу. Маємо дані – звукові сигнали, записані різними дикторами. Для визначеності диктор називає цифри російською мовою.

У процесі дослідження необхідно врахувати, що зміна амплітудно-часових характеристик мови має неоднакову спрямованість у різних людей, тому навчання мережі для кожної людини має проводитись окремо.

Кожен диктор може знаходитись у двох станах – нормальному або з відхиленням від норми. Ці сигнали є базою для навчання нейронної мережі.

Отримавши новий сигнал, проводимо попередню обробку. Таким чином отримуємо дані для аналізу мережі.

Спочатку застосуємо для вирішення цієї задачі мережу MLP:

Після процедури налаштування та підбору параметрів, отримуємо таку діаграму навчання:

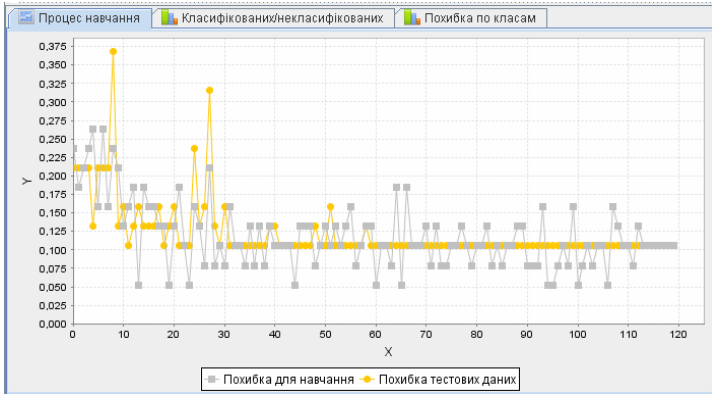

Рис. 3. Діаграма навчання

Відносно неї можемо сказати, що для навчання знадобилось досить багато епох. У процесі розробки ПО планувалось отримати 20 – 25 % похибки.

У процесі оптимізації було досягнуто зменшення похибки до 10 – 11 %, що є гарним результатом, зважаючи на складність задачі.

Мережею PNN отримано результат, зображений на рис. 4. Він також є досить добрим (13 %).

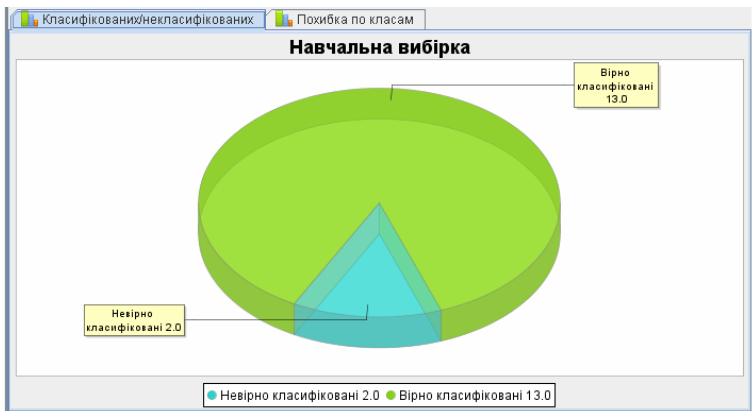

Рис. 4. Похибка класифікації

Висновки. Отже, можемо зробити висновок, що в заданному параметричному просторі за допомогою найпростішої нейронної мережі і

генетичного алгоритму для її навчання можна доволі непогано вирішити поставлену задачу. Але система також залишає великий простір для свого поліпшення, наприклад, за допомогою застосування нейронних мереж із більш складною структурою.

Бібліографічні посилання

1. **Карпов О. М.** Методи та алгоритми оцінки ситуативних відхилень параметрів мови людини: навч. пос. / О. М. Карпов, О. А. Чугай, Г. В. Зірнєєва, В. А. Асадулін – Д., 2007. – 64 с.
2. **Носенко Э. Л.** Система автоматического определения эмоционального состояния человека по акустическим и темпоральным характеристикам речи. / Э. Л. Носенко, О. Н. Карпов, А. А. Чугай / Матер. симпоз. «Речь, эмоции и личность». – Ленинград, 1975. С. 108-113
3. А.С. № 773689. Устройство для выделения частоты основного тона речи. / О. Н. Карпов, Э. Л. Носенко, А. А. Чугай. // Официальный бюллетень изобретений и открытий – 1980, № 39.
4. **Карпов О. М.** Информационная технология формирования параметров и функционального состояния человека по его речи. / О. М. Карпов, К. М. Глушак // Т. 1 Матеріали Х міжнародної науково-технічної конференції «АВІА-2011» – К., – 2011.

Надійшла до редколегії 26.06.11